16e jaargang nr. 2 juni 2007

DE BILTSE GRIFT

TIJDSCHRIFT VAN HISTORISCHE KRING D'OUDE SCHOOL
Opgericht maart 1992

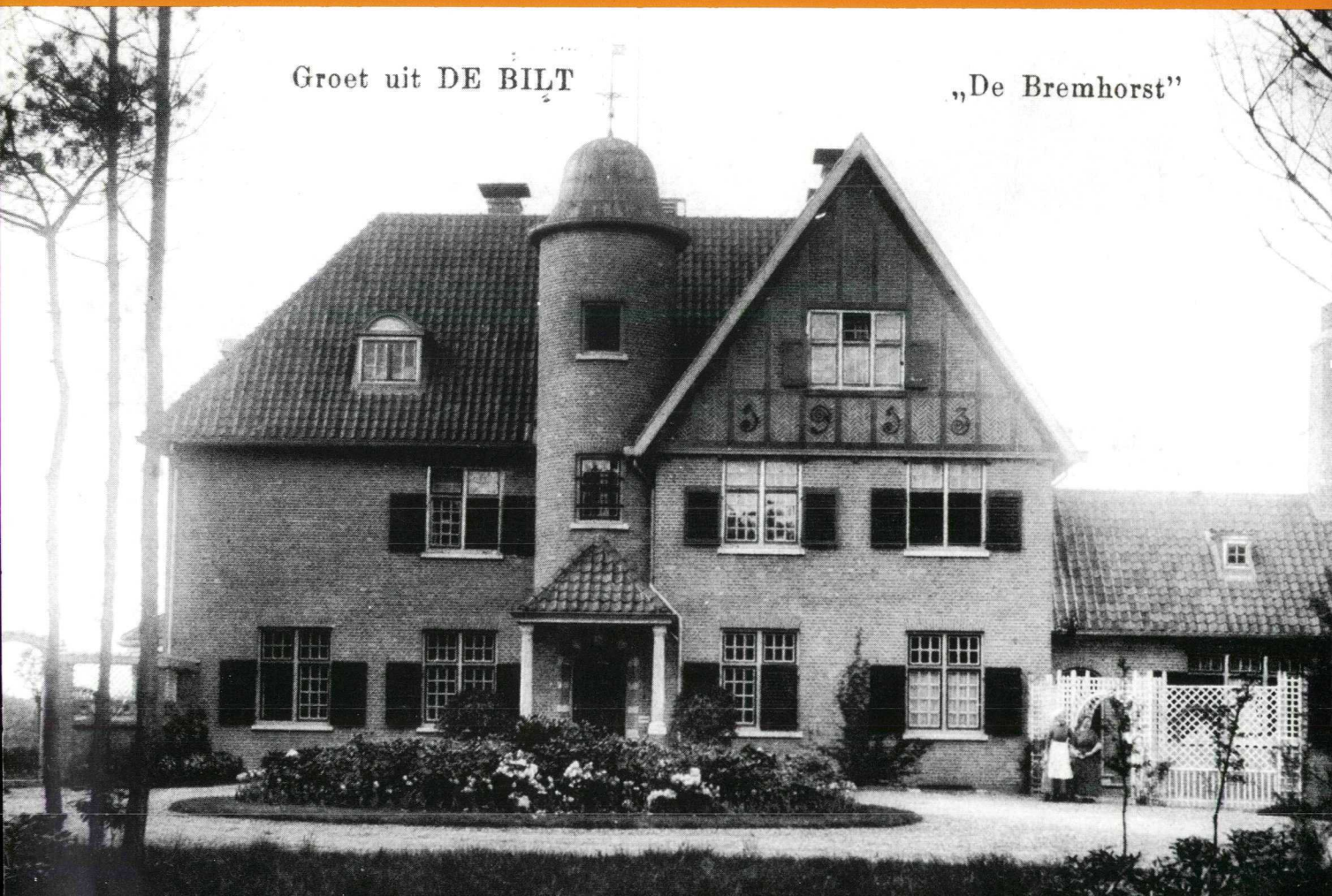

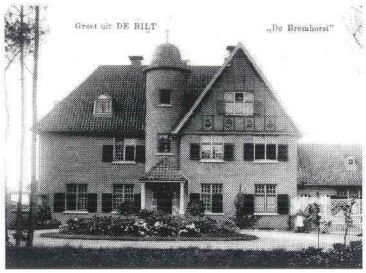

Bij de foto op de omslag:

Villa De Bremhorst, het woonhuis van Reinhard vanaf 1 januari 1944.
Hij vertrok 24 december 1944. Op de 29e werd de villa totaal vernietigd.
Zie artikel „Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse Legerkorps in Bilthoven 1944."

INHOUD

Van de redactie 41
Het hoofdkwartier van het 88ste Duitse legerkorps
(LXXXVIII Armeekorps) in Bilthoven 1944 - *Hans Brugman* 42
Kent u de Gemeente goed? 51
Bankier, Minister, Ambassadeur: het veelzijdige leven van Mr. J.W. Beyen - *Rob Herber* 52
De Leyen, deel 6 - *Lies Haan-Beerends* 64

Van de redactie

Hans Brugman beschrijft in het eerste artikel *Het hoofdkwartier van het 88e Duitse Legerkorps (LXXXVIII. Armeekorps) in Bilthoven 1944* een deel van de vele bunkercomplexen die de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog in Bilthoven hebben aangelegd. Doordat het hoofdkwartier van het Duitse Legerkorps (verantwoordelijk voor heel Nederland van Dollart tot en met Zeeuws Vlaanderen) in Bilthoven gevestigd was, is er flink in beton gebouwd in die tijd. De meeste bunkers zijn nog aanwezig, al of niet verborgen onder huizen of in tuinen.

Op 25 maart 1957 werden door België, (West) Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Nederland in Rome de verdragen betreffende de Europese Economische Gemeenschap en Euratom (de voorlopers van de Europese Unie) getekend. De Benelux ratificeerde dit verdrag als laatste op 13 december 1957. De Europese Unie bestaat dus 50 jaar en dat werd op 9 mei met de Dag van Europa gevierd. In het tweede artikel, *Bankier, minister, ambassadeur: het veelzijdige leven van mr. J.W. Beyen*, gaat Rob Herber in op de vele aspecten van Beyen, waarvan zijn aandeel in de integratie van Europa niet genoeg vermeld kan worden. Beyen kan hierin op één lijn geplaatst worden met andere grondleggers van de EU zoals Schumann en Monnet.

Het derde artikel *De Leyen, deel 6* van Lies Haan-Beerends behandelt de periode 1974-1977. Ook in deze periode waren er weer veel politieke problemen; een aannemer die zich terugtrok, een dwarsliggende woningbouwvereniging en grote problemen rond de naamgeving.

Verder kunt u weer rondfietsen of –lopen om het raadsel op te lossen.

De redactie wenst u veel genoegen met de inhoud van dit nummer.

HET HOOFDKWARTIER VAN HET 88ste DUITSE LEGERKORPS (LXXXVIII ARMEEKORPS) IN BILTHOVEN 1944

Hans Brugman

Op 8 juni 1942 werd in Nederland een nieuw Armeekorps gevormd, als reactie op de dreiging dat er een tweede front zou komen in het westen. Het was het 88ste Korps, dat verantwoordelijk was voor de kustverdediging van Nederland, van de Dollard tot en met Zeeuws Vlaanderen. Op 1 juli 1942 werd tot commandant van dit Korps benoemd: Hans Wolfgang Reinhard, General der Infanterie met ruime gevechtservaring aan het Oostfront. Het hoofdkwartier werd gevestigd in Utrecht op het Janskerkhof. Reinhard werd niet alleen bevelhebber van de troepen van dit Legerkorps, maar tevens was hij 'Befehlshaber der Truppen des Heeres in den Niederlanden und Stab Küstenverteidigungbereich in den Niederlanden'.

Villa Zonneheuvel. De kamer van Reinhard was beneden, majoor Kelch, de stafofficier zat op de 1ste verdieping (na 30 november 1944).

Het Legerkorps omvatte de 347ste Infanteriedivisie, hoofdkwartier in Schagen, de 16de Luftwaffe-Felddivisie, hoofdkwartier in Amstelveen en de 719de Infanteriedivisie, hoofdkwartier in Dordrecht. Verder de Artilleriekommandeur 119 (heette later 488ste), de 613de tankcompagnie met buitgemaakte Franse tanks, het 835ste Pionierbataljon en de Nachrichten-Abteilung 488. Later werd er nog een 'schnelle Brigade auf Fahrrädern' toegevoegd.

Intussen had generaal Reinhard midden 1943 besloten om zijn hoofdkwartier te verplaatsen van Utrecht naar Bilthoven.

Hij en zijn stafleden wensten goede camouflage van hun onderkomens in verband met de sterk toenemende aanvallen van de geallieerde luchtmacht en ze vonden in Bilthoven-Noord een plekje met veel bomen, waar ze vanuit de lucht moeilijk te zien zouden zijn. Het commando zelf kwam in de villa Zonneheuvel aan de Bilderdijklaan met het terrein er omheen. Het logistieke deel in en om Jagtlust aan de Soestdijkseweg, de verbindingsafdeling (488 bat.) aan de Gerard Doulaan en de Van Dijcklaan en de commandant van de korpsartillerie aan de Beethovenlaan, hoek Soestdijkseweg.

Het complex van het General Kommando

De Organisation Todt (O.T.) had de uitvoering van de bouw van bunkers opgedragen aan een Zeister aannemingsbedrijf (vermoedelijk Goddijn uit Zeist, dat ook in Utrecht vele bunkers had gebouwd). Er hebben een groot aantal Nederlandse arbeiders gewerkt, want alle graafwerk en transport op de bouwplaats geschiedde met handkracht. Voor de aanvoer van de benodigde materialen als zand, grind, cement en wapeningsstaal werd een smalspoorlijntje aangelegd vanaf het station, waar nu de parkeerplaats van de NS is, via het huidige fietspad langs de Soestdijkseweg-Noord naar het bouwterrein aan de Bilderdijklaan. Kipkarren, getrokken door een diesellocomotiefje, zorgden voor het transport naar de bouwplaats. Het lijntje werd van een tijdelijke verlichting voorzien, want er was zoveel haast bij het voltooien van dit werk, dat er dag en nacht doorgewerkt moest worden. Men wilde dit complex per se voor 1 januari 1944 gereed hebben. Door die verlichting moet deze bedrijvigheid in die donkere tijden een feeëriek schouwspel opgeleverd hebben. Alleen al voor de hoofdbunker werd circa 4.000 m^3 beton gestort. Dat is bijna 10.000 ton. De betonmolens stonden naast elkaar op een stelling. Toen het complex eind december gereed was, werd het omgeven met prikkeldraad (Spaanse ruiters).

Het complex bestond uit een hoofdbunker B1 van 32 x 13 m en lag direct naast de villa Zonneheuvel, waar Reinhard zijn kantoor had; hij woonde in de Bremhorst, Rubenslaan 1. In de bunker zijn 20 kamers, waarvan de grootste, achteraan, was ingericht voor de verbindingsdienst. Hier hebben de Nachrichten-Helferinnen van de Wehrmacht de telefoons en telexen bediend. Zij woonden in de Villa Phaedo (later Ensah genaamd). In bunker B2 (7,7 x 7,6 m) bevond zich een aggregaat voor de stroomvoorziening.

De hoofdbunker B1, afmeting 32 x 13 m.

B3 en B4 waren grote bunkers voor Mannschaftunterstand, respectievelijk 20,4 en 22,3 m lang, B5, B6, B8 en B10 zijn standaard manschappenbunkers (9,6 x 4,5 m).
B7 deed dienst als ziekenboeg (Sanitätsbunker), B9 en B13 als magazijnen(10,8 x 8,2 m). Op deze bunkers zijn later woningen gebouwd, een betere fundering is niet denkbaar. In B11, een gemetseld bunkertje, was een bron geslagen voor de watervoorziening. B12 is een dubbele manschappenbunker (8,5 x 7,2 m). De meeste bunkers zijn nog altijd aanwezig.
Verder werden er honderden 'mangaten' gemaakt door betonnen ringen in te graven. De bedoeling daarvan was, dat je bij een luchtaanval daarin weg kon duiken...als ze tenminste niet toevallig vol water stonden.
Dit hoofdkwartier werd op een dag omstreeks 1 januari 1944 in gebruik genomen. De eerste spionageberichten hierover werden in detail diezelfde dag nog naar Londen verzonden, compleet met de functies van het complex en de naam van de generaal! Op 26 januari werd weer een bericht

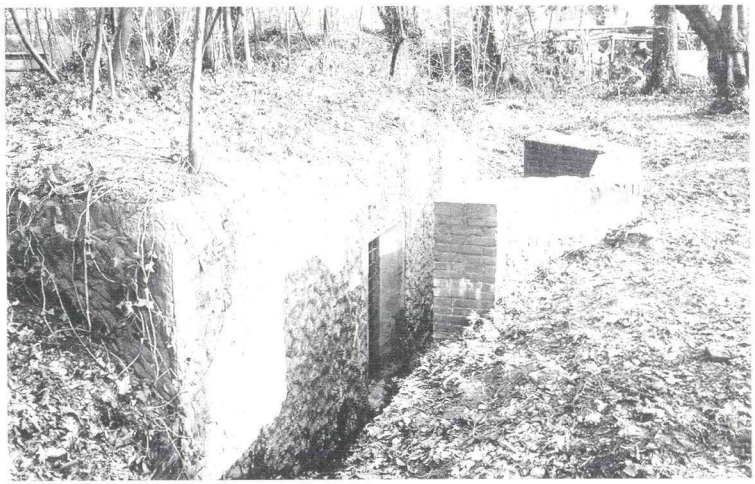

B 12. Ziekenboeg (Sanitätsbunker). Direct herkenbaar aan de gebroken scherfmuur. Hierdoor kon je beter met een brancard binnen komen. Was toch al moeilijk via de lange trap!

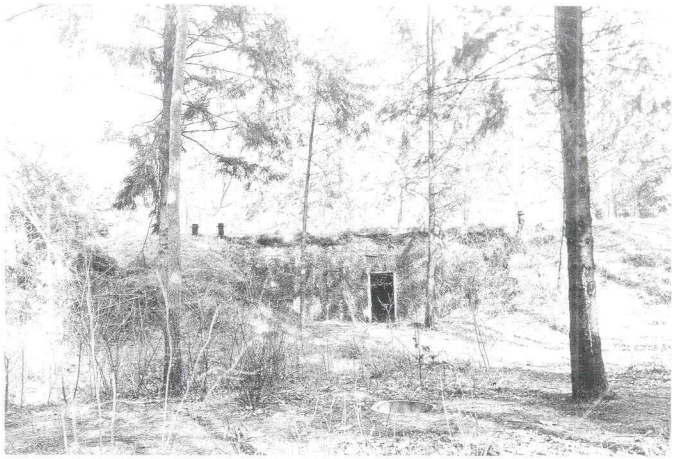

B 3 en B 4. Grote manschappenbunkers. In de meeste ruimten is een gat voor een schoorsteen, wat wijst op een woonfunctie.

opgesteld en verstuurd, waarschijnlijk door een andere verzetsgroep, maar
ditmaal met een kaart en zelfs kaartcoördinaten. Ook las ik een bericht van 16 maart, dat de locaties aangeeft van de bunkers bij Heidepark en Jagtlust en in de Beethoven- en Bilderdijklaan.

Complex Jagtlust

Op 21 september 1943 werd het gemeentehuis gevorderd. Besloten werd toen om het gebouw van de Christelijke ulo-school Oranje-Nassau te laten ontruimen en daar de gemeentelijke activiteiten in onder te brengen. Het complex rond het gemeentehuis werd geheel met prikkeldraadversperringen en Spaanse ruiters omringd en van wachtposten voorzien.
In het gemeentehuis werden de administratieve en logistieke staf van het 88ste Korps gehuisvest. Achter het gemeentehuis werden drie bunkers gebouwd, die er nog zijn: een grote bunker C1 (10 x 26 m) en twee kleinere.

C1 Groot manschappenverblijf. C2 Sanitätsunterstand (ziekenverblijf). C3 Mannschaftunterstand (onderkomen voor manschappen). C4 Wachthuis (woning van Fam. Noordanus).

Complex Beethovenlaan

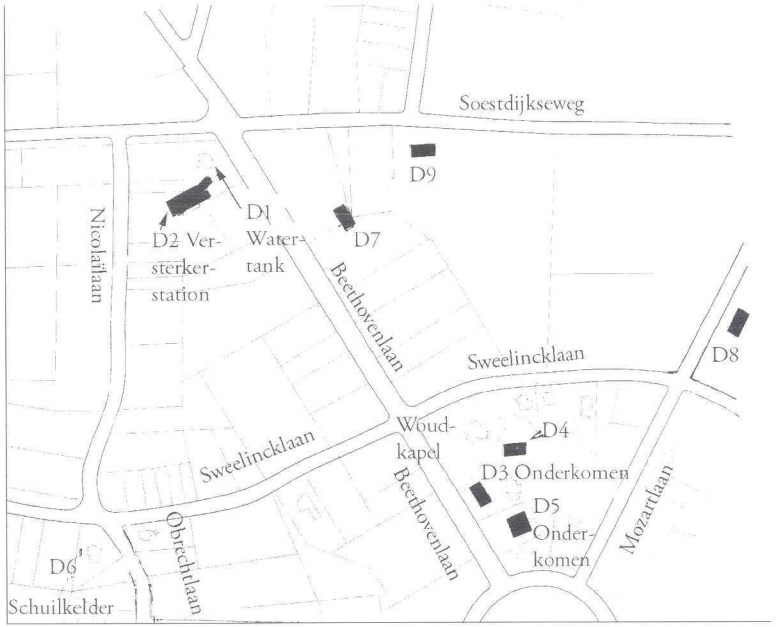

Overzicht complex Beethovenlaan. D1 Woning voor 'Arko 119'. D2 Grote bunker met Tobruk. D3, D4, D7, D8, D9 Standaard onderkomen voor manschappen (D9 is gesloopt). D5 Dubbel onderkomen voor manschappen.

Ten zuidoosten van het kruispunt Soestdijkseweg en Beethovenlaan is eveneens een flinke bunker gebouwd. Hij is 21,7 x 10,1 m terwijl de muren en het dak 1,2 m dik zijn. Er is maar één toegang en dus moest er een ontsnappingsopening zijn. Aan beide korte zijden is er zo'n vluchtkanaal, waardoor men op het dak kon komen. Het is de enige bunker met een Tobruk (een ingebouwde mitrailleurpost). Langs de Beethovenlaan, o.a. naast de Woudkapel, staan nog vijf kleinere bunkers van het bekende type: Manschappenbunker (D3, D4, D7 en D8). Terwijl D5 een dubbele manschappenbunker is. Vermoedelijk woonden daar hoge officieren die betrokken waren bij de artillerieafdeling.
De kleinere bunkers dienden als onderkomen voor de bewakers en als schuilkelder bij luchtalarm.

Complex Gerard Doulaan

Voor de radiocentrale van de 2de Compagnie waren aan de Gerard Doulaan een tiental identieke betonnen bunkers gebouwd van 8,3 x 8,0 m. De muren en het dak zijn 1 m dik. Toen in het jaar 2000 hier een aantal villa's werd gepland, besloot de gemeente deze bunkers te integreren in het plan, waardoor ze gespaard zijn voor sloop. De meeste zijn goed zichtbaar vanaf de weg, maar weinig voorbijgangers weten waarvoor deze dienden. De bunkers E1, E2, E4 en E6 t/m E10 werden gebruikt als radiostation. Hierin waren

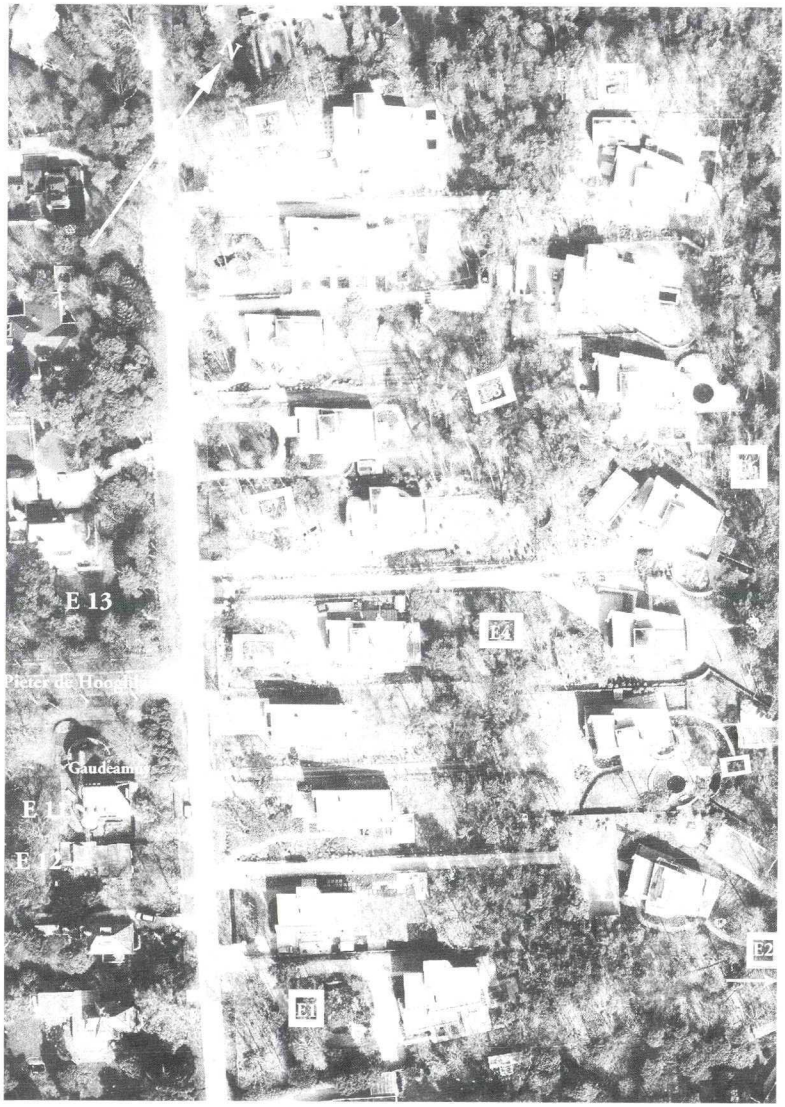

Complex Gerard Doulaan. E1, 2, 4, 6 t/m 10 Bunkers voor Nachrichtenabteilung. E 3 Bron voor nood-watervoorziening. E5 Wachtpost. E11 Gaudeamus, bureau compagniescommandant. E 12 Administratie. E13 Tehuis voor telegrafisten.

zenders geplaatst met een vermogen van 100 Watt en 200 tot 1200 kHz. De reikwijdte was 400 km. Voor codering en decodering beschikte men over een 'Enigma-apparaat'. Dit systeem kreeg later bekendheid doordat de Engelse geheime dienst de beschikking kreeg over zo'n apparaat, dat uit een gezonken Duitse onderzeeboot was buitgemaakt. Op 24 december 1944 trad General der Infanterie Schwalbe aan als commandant van het 88ste Korps. Ondanks zijn eenzijdige doofheid vond Hitler hem blijkbaar meer geschikt om Fall Braun te leiden dan Reinhard. (Fall Braun was de codenaam van de noordelijke aanvalsflank van het Ardennenoffensief).

Luchtaanval op het Gen. Kdo. in Bilthoven

De Engelse geheime dienst was al jaren tot in detail op de hoogte van het

bestaan van dit belangrijke hoofdkwartier. Toch duurde het tot 29 december 1944 alvorens een luchtaanval werd uitgevoerd op dit Gen. Kdo. De 146ste Wing van de 2e Royal Air Force, onder leiding van kolonel Denys Gillam, viel aan met 35 Hawker Typhoons, die standaard met twee bommen van 250 kg waren uitgerust en bovendien boordkanonnen en raketten aan boord hadden. Zij kwamen aanvliegen in duikvlucht vanuit het oosten en schoten hun eerste raketten af om 12.55 uur. De volgende doelen werden bestookt:
Bunkercomplex aan de Bilderdijklaan. De oostgevel van de grote villa waar generaal Schwalbe zijn bureau had, werd beschadigd. Alleen al in de driehoek noordelijk van de hoofdbunker zijn nog steeds ongeveer 20 bomtrechters te herkennen
Huize Phaedo, Soestdijkseweg-Noord 2 (nu Ensahlaan) werd volledig verwoest, Soestdijkseweg-Noord 21 (nu 321) werd zwaar beschadigd. Beide panden waren verlaten.
De Bremhorst, Rubenslaan 1, werd verwoest. Hier had generaal Reinhard gewoond; er waren vijf slachtoffers te betreuren.
Het Nieuwe Lyceum aan de Jan Steenlaan werd door een voltreffer volledig verwoest. De Luftwaffe had de school al enige tijd verlaten.
Hotel-restaurant Heidepark, restaurant en bioscoop voor de Wehrmacht, werd zwaar beschadigd.
'De Oase', bij het station, was door bommen in brand geraakt en stond op dat moment ook leeg.
Er waren 56 raketten gelanceerd en in totaal 18.000 kg bommen werden afgeworpen! Het nuttig effect was nul!
Het resultaat was zeer mager, terwijl de Geheime Dienst MI 6 in Londen over zeer gedetailleerde inlichtingen beschikte. Deze aanval vond dus plaats 5 dagen nadat Schwalbe zijn intrek had genomen. Noch in zijn Kriegstagebuch, noch in zijn memoires wordt er een woord over geschreven. Ook de stafofficier majoor Kelch weet zich hier niets van te herinneren. Op z'n minst: vreemd!
Achter het front waren nog wat troepen van SS en Marine die nu onder commando kwamen van S.S.-Standartenführer (kolonel) K. Demelhuber. Hij verplaatste zijn hoofdkwartier van Voorburg naar de complexen Bilderdijklaan en Jagtlust te Bilthoven, zoals ook bleek uit de spionageberichten van de groep Albrecht.
De hoogste officier in Jagtlust was de Obersturmführer (1ste Luitenant) Von Molier die verantwoordelijk werd geacht voor de rampzalige razzia van 9 oktober 1944. Von Molier zag een aantal mannen en jongens het

struikgewas invluchten achter het gemeentehuis als gevolg van een gerucht over een komende razzia. Hij rook onraad en besloot het bosje door de SS-ers te laten omsingelen, waarna ze 14 burgers van Bilthoven gevangen namen, die zonder enig onderzoek werden afgevoerd naar het beruchte Kamp Amersfoort. Later werden ze afgevoerd naar een 'Seitenlager' van het even beruchte Concentratiekamp Neuengamme, noordelijk van Hamburg. Binnen een aantal weken waren 13 van hen op beestachtige wijze aan hun einde gekomen. Een zwarte bladzijde in de Biltse geschiedenis, waaraan merkwaardig genoeg in onze gemeente nauwelijks aandacht is besteed.

Op 5 november 1944 trokken de Duitse troepen geheel terug over de Maas, behalve bij het bruggenhoofd bij Capelse Veer. Alle bruggen waren opgeblazen, de sector voor het 88ste Armeekorps liep nu van het Hollands Diep, Hedel, Tiel, naar Opheusden, tegenover Rhenen en verder tot Arnhem. Op 15 november werd ook het bruggenhoofd Hedel opgegeven.

De Gefechtsstand (commandopost) was sinds 15 november in Geldermalsen en eind november in Houten, waar een heftige aanval van de Engelse luchtmacht werd uitgevoerd. Reinhard besloot toen terug te keren naar zijn vertrouwde basis in Bilthoven.

Het commando van het 15de Leger, dat in Dordrecht was gevestigd, werd door Gen. Oberst Von Zangen overgegeven aan General der Flieger Christiansen. Deze werd daarmee de directe chef van Reinhard. Dat was niet best, want in 1943 en 1944 was er tussen deze twee herhaaldelijk een machtsstrijd geweest. Reinhard was commandant van de gehele kustverdediging, dus in wezen van alle operationele troepen in Nederland, terwijl Christiansen, als Wehrmachtsbefehlshaber in den Niederlanden, meende dezelfde zeggenschap te hebben. De vriendschap van laatstgenoemde met maarschalk Goering en Generaloberst Student kan een rol gespeeld hebben bij de beslissing dat Reinhard op 21 december 1944 wederom van zijn commando werd ontheven en toegevoegd werd aan de 'Führerreserve'. Later werd hij benoemd tot plaatsvervangend commandant van het 4de Armeekorps in Dresden. Reinhard stelt in zijn memoires dat de geallieerden zeker in staat waren geweest om het hele 15de Duitse Leger in Zuid-Nederland te omsingelen en te vernietigen, als ze vanuit het oosten langs de Maas waren doorgestoten. Inderdaad hadden ze een overmacht aan artillerie en konden ze over luchtsteun beschikken, maar de toevoerlijnen waren toch nog zeer lang. Het veiligstellen van

de toegang tot Antwerpen via de Westerschelde had veel te lang geduurd.

Naschrift betreffende Generaal Reinhard

In 1975 verscheen het boek, *Bodyguards of lies* van A. Cave-Brown, waarin over spionage en misleiding is geschreven. Een van de feiten was dat General der Infanterie H.W. Reinhard, de bevelhebber van het LXXXVIII Armeekorps, met zijn hoofdkwartier in het complex aan de Bilderdijklaan, betrokken was bij de antinazibeweging 'Schwarze Kapelle', waarin ook Generalfeldmarschall E. Rommel een rol speelde. Hij schrijft hierover naar aanleiding van de aanslag op Hitler van 20 juli 1944: „De gebeurtenissen van de 20ste juli hadden het opperbevel zwaar geschokt en het moreel begon af te brokkelen. Cadogan (geheime dienst van Groot Brittannië) noteerde, dat hij toestemming gaf tot het zenden van een Britse agent, kolonel X, naar Nederland, waar de Duitse opperbevelhebber, Gen. der Inf. Hans Reinhard, tegen een andere Britse officier had gezegd dat hij over overgave wilde praten. Het was het eerste officiële aanbod dat sinds de capitulatie van generaal Von Arnim in mei 1943 in Tunesië door een hoge Duitse bevelhebber werd gedaan. Tot een capitulatie van de Duitse troepen in Nederland is het toen helaas niet gekomen. Toch is er misschien wat uitgelekt en was dit wellicht de reden, dat Reinhard in december 1944 van zijn commando werd ontheven. Overigens verklaarde zijn dochter, mevrouw Schröder-Reinhard, op mijn vraag over dit gegeven, dat zij hierover nooit iets had vernomen. Reinhard maakte hierover ook geen enkele toespeling.

Zijn troepen werden in Oost-Nederland ingezet en trokken uiteindelijk al vechtend terug tot even ten oosten van Amersfoort. Op 5 mei 1945 capituleerden alle Duitse troepen. Zij werden in mei lopend afgevoerd via de Afsluitdijk waar ze alle goederen, waarvan ze niet konden bewijzen dat ze deze gekocht hadden, moesten afgeven. Ze werden in Noord-Duitsland gedemilitariseerd en konden naar huis.

Bron:

- **Brugman J.C. Vergeten bunkers. Forten in en om De Bilt en het Duitse 88e Legerkorps in De Bilt, Bilthoven, 2006. ISBN 90811082-1-2**

KENT U DE GEMEENTE DE BILT GOED ?

Test uzelf.

Op welk adres treft u dit detail aan?
Mocht u het niet weten, trek er eens op uit; goed voor uw gezondheid en kennis van het dorp.
In de volgende aflevering zal de redactie u de juiste plaats onthullen.

De foto in het maartnummer betreft Utrechtseweg 303 in De Bilt. Hebt u het detail herkend/gevonden?

BANKIER, MINISTER, AMBASSADEUR: HET VEELZIJDIGE LEVEN VAN MR. J.W. BEYEN

Rob Herber

Mr. Johan Willem Beijen/Beyen werd in 1897 in Utrecht geboren als zoon van Karel Hendrik Beijen, de latere secretaris van de Staats-Spoorwegen, en Louisa Maria Coenen, die afkomstig was uit een familie van musici.
Zijn roepnaam was Wim, zijn achternaam was eigenlijk Beijen, maar hij placht zich later Beyen te noemen omdat hij dat handiger vond voor zijn internationale contacten.

Wim Beyen groeide op in Bilthoven en Utrecht. Over zijn jeugd schreef hij jaren later het boekje *De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der 20ste eeuw*. Daarin liet hij het oude Bilthoven en Utrecht, zijn lagere school, het gymnasium, de Eerste Wereldoorlog, zijn studententijd, de professoren en zijn militaire diensttijd de revue passeren. Beyen liet zien hoe de samenleving in die tijd nog verschilde van de latere. Volgens hem was de negentiende eeuw in Nederland pas echt voorbij na de mislukte revolutie van Troelstra in november 1918.

November 1918 was ook voor Beyen zelf het begin van een nieuw tijdperk: zijn werkzame leven. Twee dagen na zijn promotie op stellingen tot doctor in de rechtsgeleerdheid in 1918 trad hij als tijdelijk adjunct-commies in dienst bij het ministerie van Financiën. Hij was toen nog maar 21 jaar. In een paar jaar tijd klom hij op tot plaatsvervangend thesaurier-generaal.
In 1924 stapte Beyen over naar het bedrijfsleven. Na een korte periode als directiesecretaris bij Philips in Eindhoven werd hij in 1925 hoofd van de Nederlandse vestiging van de Javasche Bank, de centrale bank van Nederlands-Indië. Tegelijkertijd was hij de drijvende kracht achter de samenvoeging van een aantal in nood verkerende middenstandsbanken tot de Nederlandsche Middenstandsbank. In 1927, nog voor zijn dertigste verjaardag, werd hij directeur van de Rotterdamsche

Bankvereeniging, de latere Rotterdamse Bank. Hij was commissaris van onder andere Philips en de KLM. In 1935 werd hij vice-president en in 1937 president van de Bank voor Internationale Betalingen in Bazel. Begin 1940 werd hij directeur van Unilever.

Mr. J.W. Beyen. Hier in zijn jonge jaren en net benoemd tot president van de Bank van Internationale Betalingen, 1936. (collectie Spaarnestad Photo, N.V. Vereenigde Fotobureaux).

Bij het begin van de Tweede Wereldoorlog was Beyen in het buitenland. Hij keerde niet terug naar Nederland, maar vestigde zich in Londen. Hij was daar, naast zijn functie bij Unilever, financieel adviseur van de Nederlandse regering in ballingschap. In 1944 speelde hij een belangrijke rol tijdens de conferentie van Bretton Woods waar de basis werd gelegd voor de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds. Vanaf 1946 was hij de Nederlandse vertegenwoordiger in het bestuur van de Wereldbank en vanaf 1948 ook in dat van het IMF.

In 1952 werd Beyen gepolst voor een ministerschap in het derde kabinet-Drees, dat gevormd werd door PvdA, KVP, CHU en ARP. Bij de kabinetsformatie was het lastig om een evenwichtige verdeling te krijgen in de buitenlandhoek. Uiteindelijk werd overeenstemming bereikt over een unieke constructie: Beyen, die partijloos was en bleef, werd minister van Buitenlandse Zaken en de KVP-er Luns werd minister zonder portefeuille met de afspraak dat hij zich in het buitenland ook minister van Buitenlandse Zaken mocht noemen. Dat leidde tot grappen als: „Nederland is zó klein en heeft dus zó veel buitenland, dat één minister van Buitenlandse Zaken niet voldoende is." Drees hoopte dat Beyen een tegenwicht

zou vormen tegen de voorstanders van een te grote Europese integratie. Dat bleek een grote vergissing. De latere staatssecretaris Van den Beugel schreef:
„Er was geen groter verschil mogelijk dan tussen Drees en Beyen. Beyen had meer dan 15 jaar in het buitenland gewoond en was de internationalist par excellence, die zich even goed, of beter thuis voelde in Parijs, Londen of Washington dan in Nederland, dat hij - buiten zijn schuld - niet meer goed kende. Hij verkeerde met de financiële groten der aarde, die anders geaard zijn dan de gemiddelde Nederlandse minister en a fortiori (zeker: red.) het gemiddelde Nederlandse kamerlid. Hij was briljant, lichtvoetig, uiterst artistiek, eerder sceptisch en begiftigd met een geheel oorspronkelijk, dikwijls bijtend gevoel voor humor. (....) Drees vond hem eigenlijk een wezen van een andere planeet. Daarbij kwam dat deze vrije en niet-gecommitteerde vogel tijdens zijn ambtsperiode in de ban kwam van de Europese gedachte. Binnen een jaar werd hij een volledig toegewijd 'Europeaan', die met volle inzet van zijn grote intellectuele gaven mee wilde bouwen aan het Europa van Monnet."

Wim Beyen heeft een doorslaggevende rol gespeeld bij de Europese eenwording. Bij zijn aantreden als minister verkeerden de plannen om tot samenwerking te komen in een impasse. Politieke integratie bleek begrijpelijkerwijs te stuiten op allerlei gevoeligheden. Beyen heeft zowel zijn collega's in het buitenland als die in het Nederlandse kabinet ervan kunnen overtuigen dat begonnen moest worden met de economische samenwerking en dat daarna de politieke samenwerking wel zou volgen. Die visie is juist gebleken.
Een belangrijke mijlpaal was de ministersconferentie in Messina in 1955. Daar werden op voorstel van Beyen en zijn collega Spaak de afspraken gemaakt die twee jaar later leidden tot het verdrag van Rome, de geboorteakte van de Europese Economische Gemeenschap en van de latere Europese Unie. Zonder de inzet van Beyen zou het voorlopig niet zover zijn gekomen.

Na vier jaar kwam een einde aan Beyens ministerschap. Een minister zonder partij had, zoals hij zelf schreef, in 1956 geen waarde meer op het politieke schaakbord. Maar ook wanneer hij wel zou zijn gevraagd voor een tweede ambtstermijn,

dan zou hij dat verzoek niet hebben aanvaard: hij was niet bereid om nog langer verantwoordelijkheid te dragen voor de Nieuw-Guineapolitiek van Luns.
Na zijn ministerschap was Beyen van 1958 tot 1963 ambassadeur in Parijs. Van 1963 tot 1968 was hij president-commissaris van de Rotterdamse Bank en, na de fusie met de Amsterdamse Bank, van de AMRO-bank. In 1968 publiceerde hij een boek over zijn carrière *Het spel en de knikkers, een kroniek van 50 jaren.* Twee jaar later volgde het genoemde boekje over zijn jonge jaren: *De zin van het nutteloze.* Hij overleed te 's-Gravenhage op 29 april 1976.

Wie in de jaren vijftig van de vorige eeuw van Prins Bernhard een stropdas cadeau kreeg, wist dat hij goed zat. Voor de groep vrienden verenigd in deze zogeheten 'dassenclub' gold namelijk, zo schreef de prins: „...dat men te allen tijde voor elkaar moet instaan, in elk opzicht."
Wie die das zeker had verdiend was Johan Willem Beyen, rond die tijd bestuurder bij de Wereldbank in Washington. Jaren eerder had deze bankier namelijk „zonder het vermoedelijk zelf te beseffen, de Nederlandse monarchie voor rampspoed behoed", aldus Beyens biograaf en NRC Handelsblad-redacteur W.H. Weenink.

De bijna zeshonderd pagina's tellende biografie *Bankier van de wereld, Bouwer van Europa* is tevens het proefschrift waarop Weenink in Leiden is gepromoveerd. Voor zijn onderzoek putte de promovendus onder meer uit talloze archieven, correspondenties en gesprekken met betrokkenen.

Prins Bernhard herinnerde zich in een van die gesprekken de hiervoor genoemde rampspoed als volgt: „Ik zat op de rand van de motorboot, hand op het stuur en praatte met hem [Beyen]. Ik lette niet op en door een golfje viel ik overboord. Ik hield me nog met één hand vast aan het stuur; m'n benen zaten onder de boot. En ik heb gegild: 'sleutel omdraaien' en hij heeft dat goddank begrepen, anders was ik in de schroef terechtgekomen."

Het was in die periode dat hij uitgroeide tot huisvriend van het koninklijk huis, en wel op een zodanig niveau dat hij Jula tegen de koningin mocht zeggen. Als Beyen het in een van de vele brieven aan Bernhard heeft over zijn baan bij de Wereldbank, zegt hij

„de pooten lam te schrijven aan nota's over van alles en nog wat."
Beyen, zo schrijft zijn biograaf, was een zondagskind dat na zijn middelbareschooltijd uitgroeide tot een bedreven netwerker. Van de vrienden en kennissen die hij opdeed bij het Utrechtse studentencorps en aan begin van zijn werkende carrière zou hij de rest van zijn leven blijven profiteren. „Op zijn dertigste kende hij de mensen die er toe deden in financieel-monetair Nederland persoonlijk en nog belangrijker, men kende hem."
De waarde van de band met de Oranjes bleek in het voorjaar 1951, toen Beyen net achter het net had gevist voor een topfunctie bij het Internationaal Monetair Fonds. Paleis Soestdijk bood troost: koningin Juliana benoemde hem tot Commandeur in de Orde van Oranje Nassau, een 'volkomen onverwachte erkenning' aldus Beyen.

Vervolgens schreef Bernhard hem helemaal niet treurig te zijn dat zijn vriend de topbaan niet had gekregen. Hij had namelijk „...nog andere ideeën, die misschien in de niet al te verre toekomst te verwezenlijken zijn." De prins wilde: „alleen maar even van je willen horen of jij principieel tegen een eventuele overgang naar een diplomatieke carrière bent, of dat je zoiets, mits groot genoeg, wel in overweging zoudt willen nemen."

Enkele maanden later belde koningin Juliana de minister van Buitenlandse Zaken, D.U. Stikker, op om haar voorkeur voor Beyen als nieuwe ambassadeur in Londen door te geven. Ook Bernhard liet weten te 'zullen blijven duwen'. Ondanks dit duwwerk leek het met de ambassadeursplek niet erg te willen vlotten. De reden: de minister wilde eerst de verkiezingen afwachten. Maar toen duidelijk werd dat hij daarin zijn eigen post niet langer ambieerde verschoof gaandeweg Beyens doel en dat van zijn bewonderaars: kon hij niet gewoon minister van Buitenlandse Zaken worden?

En zo geschiedde in 1952, toen hij werd benoemd in het derde kabinet Drees, volgens Weenink, op ongehoorde wijze en onder pressie van het hof. Beyen moest de baan echter wel delen met Joseph Luns, hetgeen gebeurde op een stormachtige wijze. Toch benadrukt de biograaf dat het niet alleen een vriendendienst van het koninklijk huis betrof: hij was toch ook echt

Mr. J.W. Beyen op latere leeftijd. (bron: Beeldbank Nationaal Archief).

om zijn kwaliteiten naar voren geschoven. Anders zou hij waarschijnlijk zijn beslissende rol in de vorming van de Europese Economische Gemeenschap niet hebben kunnen spelen.

Hieronder volgt het gedeelte van het door Beyen geschreven boek, waarin hij onder meer zijn jeugdjaren in het opkomende Bilthoven beschrijft.
Enkele passages zijn door de redactie enigszins ingekort.

De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren van de 20e eeuw.
Mr. J.W. Beyen

De in Zwitserland geboren Piaget, oud professor in de psychiatrie aan de Harvard University, verdeelt de psychische groeiperiode van de jonge mens in vier perioden: een tot twee jaar; twee tot zeven jaar; zeven tot elf jaar en elf tot vijftien jaar. Ik had die perioden ten naaste bij achter de rug toen ik aan mijn schrift der nutteloze dingen begon. Ik woonde toen in Utrecht, waar ik geboren ben. Maar midden in de tweede periode gingen mijn ouders wonen in wat nu Bilthoven heet (maar toen nog niet meer dan een tiental huizen telde) omdat een niet geopereerde, maar wel genezen verklaarde blindedarmontsteking mij tot een 'zwak kind' maakte, dat buitenlucht nodig had. Wij woonden er acht jaren en ik kan dus beweren dat ik een buitenkind geweest ben.
Bilthoven bestond uit bossen en wat heide en duingrond Als kind kon je daar vrijelijk ronddwalen, want gevaren dreigden niet. Ik herinner mij, als uitzondering, de uitbraak van Frans Rosier, een tot levenslang veroordeelde moordenaar, waarvan de toen nog schaarse Bilthovenaren vreesden dat hij zich vol moordlustige plannen tussen Amersfoort en de Bilt verborgen hield, reden waarom de weinige kinderen die in Bilthoven woonden plotseling niet meer zonder geleide de bossen in mochten. Dit duurde maar een week of veertien dagen, toen werd Rosier weer gepakt en opgesloten, na aanleiding te hebben gegeven tot het lied:
„In ons land is het leven goed, Daar worden moordenaars met eieren gevoed."
De straatpoëet, die dit lied maakte, gaf de verontwaardiging weer van de burgerij, die in een of andere krant het menu van de in Nederlandse gevangenissen verblijvenden had gelezen.

Het moet, dunkt mij, een zeer groot verschil maken in de geestelijke ontwikkeling van een menselijk wezen, of hij in een stad, een dorp of, zoals ik, in de bossen de eerste tien tot twaalf jaar van zijn bestaan doormaakt.
Het dorp heeft iets gemoedelijks, er is een persoonlijke band tussen alle standen, hoezeer ze ook door sociale perken zijn gescheiden.
Het land (het 'platteland' zoals men terecht zegt) brengt vrijheid; de omgeving van het kind bestaat naast zijn familie uit weinig mensen: de leveranciers die komen bezorgen, de postbode, de politieagent en in de Bilt al diegenen, die met 'het spoor' te maken hadden. Verder bestaan zijn vrienden uit dieren (van zijn eigen huis of van de boeren), uit bomen en heuveltjes en uit alles waaruit hij zijn innerlijk leven opbouwt. Hij speelt vaak alleen, omdat er niet altijd jongens of meisjes van zijn leeftijd zijn. De dingen die hem verrassen en opwinden zijn van dien aard, dat zij een stadsjongen nauwelijks zouden doen opkijken: een nieuwe bewoner, een andere postbode. Zijn wereld is dan ook eerder een droomwereld. Hij kent de natuur zoals een schilder of een dichter.
De jongens van mijn leeftijd speelden Indiaantje (vreemd genoeg doen mijn kleinkinderen dat nog altijd); zij speelden Ridder onder de invloed van C. Johan Kievit: 'Dit was te veel voor Heer Gijsbrecht. Hij trok het zwaard uit de schede en trad op Vianen toe: „verdedig U, schoft, bulderde hij" is een zin, die mij zelfs nu nog vaak te binnen schiet. Voorts was 'Boer en Brit' in verband met de Boerenoorlog in zwang. We waren zeer anti-Brits; in Utrecht en omstreken misschien meer dan elders, omdat Oom Paul Kruger daar was gaan wonen. Ik speelde al die verschillende heldenrollen, meestal alleen, in de bossen van de Bilt. Ik speelde niet zo graag Indiaantje. Door mijn ietwat fragiele uiterlijk was ik als aangewezen voor de rol van Bleekgezicht. Ik werd, helaas, op het speeluur van de school vaak door groter, meer op Winnetou lijkende figuren aan de martelpaal vastgebonden (scalperen was gelukkig om praktische redenen uitgesloten).
Misschien is mijn geringe sympathie voor gewelddadigheid (zelfs ter bereiking van heldhaftige doeleinden) daaraan toe te schrijven. In ieder geval maakte mijn eenzaam zwerven door de Biltse bossen, als Ridder, Pieter Marits, dan wel Cowboy, dat ik een vertrouwdheid met het bos en zijn bomen ontwikkelde, die mij niet meer verlaten heeft. Voor mij is een boom een levend wezen en het kappen van een oude beuk of eik maakt op mij nog steeds de indruk van vandalisme. Wij zijn nu eenmaal netjes in Nederland en vinden verwaarloosde bossen niet

toelaatbaar. Aan het zwerven in de bossen dank ik vermoedelijk ook een gevoel voor de waarde van het nutteloze. Het wil er bij mij dan ook niet in dat, zoals de moderne biologen hebben uitgemaakt, de nachtegaal en andere zangvogels zingen om het terrein af te bakenen waar zij broeden en paren willen: „other birds please note". Ik geloof nog steeds dat zij zingen 'for the fun of it' of zo men wil 'om hun Schepper te loven'. Bilthoven - zoals het toen nog niet heette - ontwikkelde zich geleidelijk in de acht jaren dat wij er woonden maar het bleef nog 'buiten wonen' en onder de inwoners waren maar weinig figuren die de aandacht trokken. Van het begin af aan woonde er de weduwe van Carel Vosmaer, een destijds bekend essayist, een van die negentiende-eeuwers waarvan mijn vader de naam met een zekere eerbied uitsprak. Hij had een dochter en een voor mij interessante zoon Lex. Lex Vosmaer was om verschillende redenen een figuur om indruk te maken op een kind. Hij was ingenieur - wat voor mij toen nog een uiterst vaag begrip was; maar, wat meer betekende, hij had jaren in Amerika gewoond. Het was destijds al een heel grote uitzondering als iemand de Verenigde Staten bezocht had. Lex' technisch kunnen bracht hem ertoe in een weitje, waar de koeien van boer Doornenbal graasden, in een houten schuurtje tezamen met student Robert van Lynden een fabriekje van elektrotechnische artikelen op te richten, waarover alle gezeten Biltenaren het hoofd schudden, maar waaruit de nog steeds bloeiende fabriek Inventum is gegroeid. Als oud Biltenaar ben ik daar niet weinig trots op. (zie De Biltse Grift 1999, 8e jaargang p 7 ev, 47 ev, red.). Later kwamen in Bilthoven de heer en mevrouw Van den Broek wonen. Zij was een dochter van Anton Mauve. Zoon Jan, die een speelvriend van mij werd, vertelde mij dat zijn vader advocaat was in Alexandrië en wel honderdduizend gulden verdiende.

Het interessantste aan Bilthoven was het spoor. Bilthoven heette dan ook nog 'Station de Bilt'. Rond de eeuwwisseling werd als dochtermaatschappij van de Maatschappij tot Exploitatie van Staats-Spoorwegen, de Centraal Spoorwegmaatschappij opgericht die spoorlijntjes exploiteerde naar Zeist, Baarn en Amersfoort. De aftakking van de lijn naar Zeist was in de Bilt, de aftakking naar Baarn in Soest. Verder reed de Centraal op de spoorlijn van de Staatsspoor naar Amersfoort. Men had het materieel van deze lijnen nogal koket uitgevoerd, ik weet niet naar welk buitenlands voorbeeld. Behalve dat de wagons een voor die tijd luxueus karakter hadden: smeedijzeren

balkonnetjes, trucstellen (twee vierwielige onderstellen) voor de tweede klas rijtuigen, had 'Centraal' een apart soort locomotieven, die verschillend waren voor elke van de drie bestemmingen: voor Zeist een klein locomotiefje, voor Baarn een iets grotere locomotief, voor Amersfoort een locomotief van normale grootte, alle met een bel die geen rudimentair overblijfsel was van de Amerikaanse prairielocomotief maar belde als de trein op een niet afgezette spoorbaan door een bos reed. Dit gebel diende werkelijk om wandelaars te waarschuwen die de spoorlijn wilden oversteken en niet om imaginaire bizons af te schrikken. Het geheel was veel eleganter dan de overigens bewonderenswaardige reconstructiepoging, op de televisie van de 'Kleine Zielen', van het treintje dat naar Driebergen reed. De familie Van der Welcke zou zeker tweede klas hebben gereisd en dus niet op houten banken hebben gezeten.

Het verschil in de klassen bij de Spoorwegen was namelijk sociaal heel belangrijk en is dat, naar uit een onlangs gehouden kamerdebat bleek, ook nu nog. Ik moet er daarom even bij stilstaan.

De Nederlandse Spoorwegen kenden oorspronkelijk drie klassen: de eerste, waar men op rood pluche zat, de tweede waar men op groen pluche zat, de derde waar men op hout zat. Deze klassen correspondeerden met de drie standen waarin de Nederlandse maatschappij toen verdeeld was.

Het is niet oneigenaardig dat wij als studenten óf eerste klas reisden óf derde, maar nooit tweede - tot de op groen zittende klasse wilden we niet behoren. In de treintjes van de Centraal Spoor waren slechts twee klassen, een tweede en een derde, maar de tweede was bekleed met rood pluche, omdat anders de adellijke forensen uit Baarn en Zeist zich niet op hun gemak hadden gevoeld.

De locomotieven van de Centraal Spoor waren donkergeel, die van de Staatsspoor groen, die van de Hollandsche Spoor zwart. Onder de invloed van mijn Staats-Spoor-chauvinisme vond ik de locomotieven van de Hollandsche Spoor somber en lelijk. Maar de andere locomotieven! Wat was een locomotief in die dagen niet voor een jongen van ongeveer tien jaar!

Onder de tien jaar *was* hij zelf een locomotief en maakte de geluiden, die des locomotiefs waren, later was zijn innigste wens machinist te worden. Zo'n locomotief was ook heel wat anders dan de

onpersoonlijke wormachtige uiteinden van een elektrische trein. Hij maakte de kracht zelf, blies stoom uit, hoestte en proestte, beheerd door een man met een zwart gezicht en zijn assistent, door onwetenden stoker genoemd (zijn officiële titel was 'leerling-machinist') en die er uitzag als Piet van Sinterklaas. Samen verrichtten zij een reeks sacramentele handelingen om het monster tot leven en beweging te brengen. Wij Biltenaren, Zeistenaren, bewoners van Baarn en forensen uit Amersfoort reden in deze heerlijke treintjes, waarin iedereen elkaar kende. De conducteur wandelde tijdens de rit over een bruggetje van het ene balkon naar het andere, het gevaar niet achtend -Conducteur! - wat een schitterend beroep, indien machinist onbereikbaar zou blijken! Voor mij was er niets heerlijkers dan een trein en omdat mijn vader bij 'het spoor' was, zoals trouwens menig familielid, inclusief mijn grootvader, had ik een gevoel van persoonlijke verbondenheid, dat nooit is verdwenen.

Prins Hendriklaan 74, huize Devia in 2007. Hier woonde volgens het Adresboek voor de Gemeente De Bilt van april 1909, op toenmalig nummer 5, Mr. Dr. K.H. Beijen , Secretaris S.S. (Staatsspoorwegen) de vader van Johan Willem Beyen (foto Rob Herber).

Overigens was het spoor een instituut dat niet met iets anders te vergelijken was. Het was een bedrijf dat geadministreerd werd als een ministerieel departement. Het was weliswaar het modernste van het modernste geweest toen het werd opgericht, maar

was nooit heel veel veranderd, totdat de concurrentie van het busverkeer daartoe noopte. Dat was in ieder land zo, zoals ik later merkte toen ik in de twintiger jaren de Directie van de Duitse Spoorwegen bezocht. In Nederland kende men tot de Eerste Wereldoorlog het verschil tussen spoortijd, dat wil zeggen Greenwichtijd, en stadstijd. De spoortijd gold alleen voor de Spoorwegen. Dit was wel even zinloos als nutteloos, maar werd toch natuurlijk gevonden Bij mij op school was een tweeling, die Spoortijd en Stadstijd werden genoemd, omdat de een twintig minuten eerder was geboren dan de ander.
In de Bilt heb ik tot mijn twaalfde jaar gewoond. In 1910 vond mijn vader dat het zo volgebouwd was dat hij net zo goed weer in Utrecht kon gaan wonen. Ik zou over de Bilt nog allerlei kunnen vertellen. Maar ik wil mij beperken tot een enkel woord over het *dorp* de Bilt, dat een half uur lopen van het Station de Bilt lag en voor ons nog 'het dorp' was, waar alles vandaan kwam wat niet zo werelds was dat het uit de grote stad Utrecht moest komen. Het had alle gezelligheid van een dorp, zoals de vriendschap met bakker, slager, smid (tegelijk doodbidder) kruidenier enz. Er was een uitspanning, zoals dat toen heette: Pol in de Bilt, café-restaurant met tuin en rustoord voor de studenten die met een gehuurd paard en rijtuig naar Zeist wilden en gewoonlijk bij Pol bleven hangen. (Het vergde de grootste menkunst een huurpaard voorbij Pol te krijgen; het dier liep er uit zichzelf de tuin binnen).
De Gemeentesecretarie van de Bilt was tevens opleidingsoord voor die zonen van de Utrechtse aristocratie, die bestemd waren voor het burgemeestersambt, maar geen talent hadden voor een universitaire studie. Als onderdeel van hun opleiding hielden zij 's morgens kohieren en dergelijke bij, tot de chef van de secretarie om drie minuten vóór twaalf commandeerde: „pennen uitschrijven." Zij mochten dan niet meer indopen. Om twaalf uur was dan de arbeid voorbij.

Een van de meest curieuze inwoners van de Bilt was Manus.
Manus was een oud mannetje, naar mijn toenmalige begrippen. Hij was van beroep kleermaker, maar zijn bezigheid en broodwinning bestond in hoofdzaak uit het op studentenfeesten zingen en op de harmonica begeleiden van volksliedjes,

die bijna zonder uitzondering zo obsceen waren dat zij op de waardering van 'Vrij Nederland' (zo het bestaan had en had kunnen bestaan) zouden hebben kunnen rekenen. Een vriend van mij vertelde, dat het oorspronkelijk liedjes waren die de 'hannekemaaiers' zongen als zij 's avonds van hun werk huiswaarts keerden. Manus leidde zijn liedjes in met een harmonicaprelude en sloot ze af met een paar slotakkoorden. Hij zou nu voor de VPRO een waardevol nummer hebben kunnen zijn. Zijn obscene repertoire was grappig, (de alleen thuis zijnde dochter des huizes, overvallen door een officier met oneerbare bedoelingen: „en ze knikte van nee en meende van ja", van sjierum, sjie-rum falderadada, ze knikte van nee ëë ëë en meende van ja", en meer in die stijl). Manus werd 's avonds, als hij niet van tevoren besteld was, opgetrommeld en met een rijtuigje naar de studentensociëteit gebracht, waar hij dan de avond van het verre van nuchtere gezelschap met zijn nummers (altijd weer dezelfde) opluisterde. Hij had intussen één volkomen kuis nummer, dat populair was om het refrein. Het heette 'De Reis naar Jutfaas' en bevatte onder andere de onvergetelijke regel: „wij reisden fijn de tweede klas (zie boven : de reis ging per tram) wijl het op geld niet aankwam". Maar het refrein was de hit:

Utrecht, Utrecht, die oude bisschopsstad
Daar heb ik van mijn leven toch zo'n plezier gehad!
Hoezee, hoezee, die oude bisschopsstee!
Noch Londen, noch Parijs
Stel ik zo hoog in prijs.
Harmonica: ta da da da tare da da da da da.

Het refrein werd door de toenmalige studenten meer gezongen dan het officiële corpslied. Van de Bilt moet ik tenslotte nog het in het Kloosterpark gelegen Koninklijk Meteorologisch Instituut vermelden. Ik weet niet meer hoe wij het mysterieuze gebouw noemden (het enige waarin in de Bilt de Wetenschap werd beoefend). Het Instituut brandde in 1903 tijdens een vorstperiode af, werd door de gezamenlijke brandweercorpsen uit Utrecht en de omliggende dorpen, overigens zonder succes, bespoten en door de vorst omgetoverd in een soort 'winterpaleis' waarvan de aanblik een van mijn vroegste jeugdherinneringen is gebleven. De mensen kwamen, zoals het plaatselijk blaadje meldde, van heinde en ver kijken, zelfs vanuit Amersfoort.
Het Kloosterpark ligt aan de weg van Utrecht naar Zeist. Daarover reed de

paardentram en iedere ochtend kwam een bediende van het Instituut een geheimzinnige bus aan de conducteur overhandigen met de mededeling „Hier is het weer". Het moet het weerbericht ingehouden hebben: „Zwakke tot matige, westelijke tot noordwestelijke wind, kans op regen", een terminologie ter bedekking van onwetendheid, die ieder diplomaat tot eer gestrekt zou hebben, maar die sedert kort geleden uit het weerbericht is verdwenen.

Bronnen:

- **Beyen JW, De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren van de 20e eeuw. Donker, Rotterdam, 1970.**
- **Weenink WH, Bankier van de wereld, Bouwer van Europa, Johan Willem Beyen 1897-1976.**
- **www.beijen.net/nieu5.htm**

§§§§§§§

DE LEYEN, DEEL 6

Lies Haan-Beerends

In aflevering 5 heb ik u verteld over de raadsvergadering van 27 juni 1974 waarin het bestemmingsplan de Leyen 1974 door de gemeenteraad werd aangenomen. Ook verhaalde ik u van het feit dat er toen al 271 woningen in het plan gerealiseerd waren, te weten 21 keuze- en 25 experimentele woningen aan de Berlagelaan en 225 woningwetwoningen aan de kwartieren. Al die woningen behoorden tot de eerste fase van het bestemmingsplan de Leyen. In deze aflevering zal ik u vertellen over de verdere ontwikkelingen.
Tenzij anders vermeld slaan genoemde vergaderdata op de vergaderingen van de Werkgroep de Leyen. Die data zijn voor de duidelijkheid dik gedrukt.

De tweede fase behelsde de bouw van 165 premiekoopwoningen, 19 atelierwoningen en 24 bejaardenwoningen. Over het plan betreffende de bouw van de premiekoopwoningen werd al gesproken in de raadsvergadering van 3 mei 1973. Ook tijdens de vergaderingen van de Werkgroep de Leyen was de bouw van die woningen al diverse malen ter sprake gekomen. De voorbereidingen voor de bouw waren in juni 1974 in volle gang. Als architect was de heer

Knoop aangetrokken. Er zouden twee soorten woningen worden gebouwd. Het ene type zou zes verblijfseenheden bevatten en het andere slechts vier en een half. Blijkens de notulen van de vergadering van de Werkgroep de Leyen van **16 augustus 1974** hadden de adviseurs van Gedeputeerde Staten van Utrecht de verklaring van geen bezwaar betreffende deze woningen besproken. Tegen het bouwplan als zodanig bestonden geen bezwaren.
Toch was het twijfelachtig of Gedeputeerde Staten bereid zouden zijn de verklaring af te geven. Er was immers nog geen officieel erkend bestemmingsplan. Weliswaar had de gemeenteraad het bestemmingsplan op 27 juni 1974 goedgekeurd, maar de hogere overheden nog niet. Men ging in De Bilt echter vastberaden met de voorbereidingen door.
De werkgroep vroeg zich tijdens genoemde vergadering af of men de gegadigden voor de premiekoopwoningen al zou moeten enquêteren. De meningen waren verdeeld. Velen achtten het wenselijker te wachten tot er meer zekerheid was betreffende de bouw.
De voorzitter maakte tijdens de vergadering melding van het feit dat er een verzoek was ingediend om zes woningen uit het bouwplan te lichten. Op de vrijkomende plek wilden de indieners van het verzoek volgens eigen plan vijf woningen realiseren. De vergadering ging niet met dit verzoek akkoord: het zou een precedent scheppen.
Tijdens de vergadering van **17 september 1974** kwamen de grondprijzen voor de premiekoopwoningen ter sprake. De afdeling Financiën van de gemeente had de kavelprijs op *f* 22.000,- begroot. Tijdens die vergadering werd er ook al gesproken over de derde fase. Het betrof de bouw van 69 woningwetwoningen (Hendrik de Keijserkwartier).
Uit het verslag van de vergadering van **1 oktober 1974** bleek dat de prijs van de grotere koopwoningen, die tot de tweede fase behoorden, *f* 85.000,- zou gaan bedragen. De kleinere moesten *f* 78.000,- gaan kosten. Architect Knoop dacht die prijzen te kunnen garanderen. Toch maakte de werkgroep zich zorgen in verband met de gewijzigde omstandigheden. De hypotheekrente was sterk gestegen. Men vroeg zich zelfs af of het plan nog aan het gestelde doel voldeed. De meningen waren verdeeld. Wel kwam men tot de conclusie dat een hogere koopsom niet acceptabel zou zijn. Ook tijdens die vergadering werd weer gesproken over de realisering van de derde fase.
De heer Orth van de dienst Publieke Werken gaf een toelichting op een bouwplan, dat voorzag in de bouw van 66 woningen. De huur

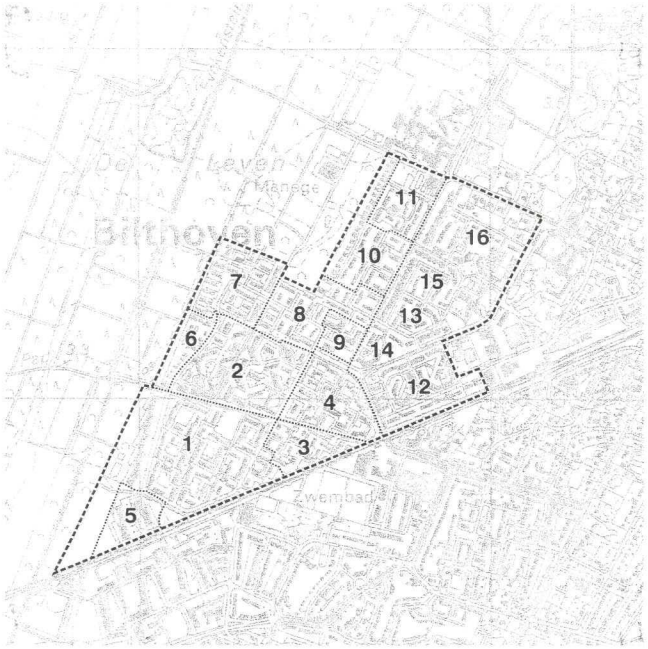

Plan Leyen.

van de te bouwen huizen zou op *f* 192,- en *f* 241,- per maand uitkomen, afhankelijk van de grootte. De werkgroep vond dat het plan wel aantrekkelijke kanten had, maar gaf toch de voorkeur aan het plan van Leo de Jonge, dit vooral gelet op het woningtype. Er zou door de stedenbouwkundige overleg worden gepleegd met de dienst Publieke Werken.
Blijkens de notulen van **6 december 1974** werd er weer gesproken over de derde fase, een plan dat toen als 'De Leyen-Rietveldlaan' werd aangeduid. Het werd begrensd door de spoorlijn Utrecht-Amersfoort, de Berlagelaan en de Rietveldlaan. Men wilde er 69 woningwetwoningen realiseren. Het schetsplan zou worden besproken met de dienst Publieke Werken. Gezien de ligging van de te bouwen woningen werd geopperd dat ten aanzien van de afscherming van de spoorbaan er overleg nodig was met de NS. De heer de Groot merkte tijdens de rondvraag op dat uit een met de NS gehouden bespreking was gebleken, dat – wegens het doen van investeringen elders in het land – de ooit toegezegde halte Bilthoven-West er naar alle waarschijnlijkheid niet vóór 1985 zou komen. Ook heden ten dage is die halteplaats nog niet gerealiseerd.
Uit het verslag van de vergadering van **12 februari 1975** bleek dat de provinciale Utrechtse Welstands Commissie het bouwplan betreffende de 69 woningwetwoningen akkoord bevonden had, zodat er een officiële aanvraag kon worden ingediend.
In de vergadering van **18 maart 1975** bracht de heer Knoop verslag uit van de eerste contacten die er waren geweest met de bouwbedrijven De Jong en Van Laar. Het betrof de tweede fase van het bouwplan de Leyen. Knoop meende dat er een basis was voor verder overleg. Men wilde zo

spoedig mogelijk een advies uitbrengen aan het college van B. en W. Men was reeds begonnen met het bouwrijp maken van het gebied waarop bedoelde woningen zouden moeten worden gerealiseerd (Prunuslaan, Goudenregenlaan e.o.).
Uit de notulen van **29 april 1975** bleek dat het Bilthovens Bouwbedrijf De Jong B.V. zich had teruggetrokken uit de bouwcombinatie met Van Laar. Ook werd vermeld dat men een subsidieaanvraag had ingediend voor de eerste 58 premiekoopwoningen.

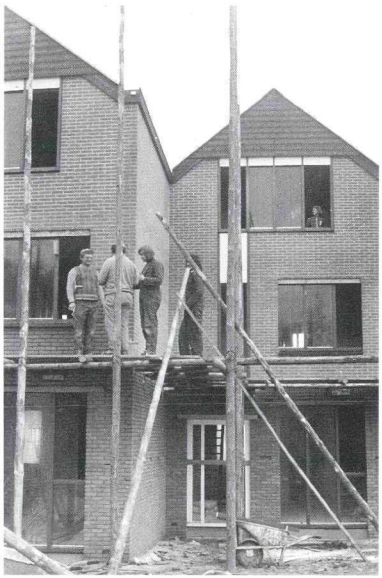

15 november 1975. Iepenlaan 57. (foto P.W.J.M. van Antwerpen).

Uit een notitie dd. 9 september 1975 van de chef dienst Publieke Werken, gericht aan het college van B. en W., bleek dat de wijkraad De Leyen een voorlichtingsavond wilde organiseren voor de toekomstige bewoners van de premiekoopwoningen. Daarbij zou ook het college worden uitgenodigd, alsmede architect Knoop en de heer Van Heiningen van de Stichting Centraal Nederland. Aan de aanwezigen zou een enquêteformulier worden uitgereikt met het verzoek dat na tien dagen aan de gemeente te retourneren. Op dat formulier kon men ook suggesties uiten. Beoogd werd dat iedereen zijn wensen kenbaar kon maken, waardoor voorkomen werd dat bewoners van straat A gingen bepalen hoe straat B er uit zou moeten gaan zien. Aan de hand van de door de enquête verkregen gegevens kon de dienst Publieke Werken zo nodig het plan aanpassen, wellicht nog gevolgd door inspraak in kleinere kring. Bedoelde bijeenkomst vond plaats in de Schakel op donderdag 16 oktober 1975. Gesproken werd over de wegen, parkeerplaatsen, speelplaatsen, verlichting en groenvoorziening. Ook in het enquêteformulier kwamen die onderwerpen aan de orde. Dat formulier werd ook toegezonden aan gegadigden die niet aanwezig waren geweest in de Schakel.
Het college van B. en W. zond op 24 november 1975 een brief aan de toekomstige bewoners van de eerste 58 te bouwen woningen. Zij stelden de bewoners in staat om op vrijdag 12 december 1975, 's avonds om 19.15 uur in het H.F.Witte-dorpshuis een bijeenkomst

bij te wonen, waarbij het, aan de hand van de gehouden enquête gewijzigde, plan zou worden voorgelegd. De bewoners van de bouwnummers 59 tot en met 165 kregen een soortgelijke uitnodiging voor een vergadering die gepland stond op 21 april 1976. Er werd dus wel degelijk rekening gehouden met de toekomstige bewoners, iets wat nog wel eens betwist werd. Uit de notulen van de werkgroep de Leyen van **25 november 1975** bleek dat B. en W. besloten hadden de bouw van de atelierwoningen (Prunuslaan 1 t/m 37) toe te wijzen aan St. Joseph. De bejaardenwoningen (Iepenlaan 1 t/m 47) werden toegewezen aan Patrimonium en de Algemene Biltse

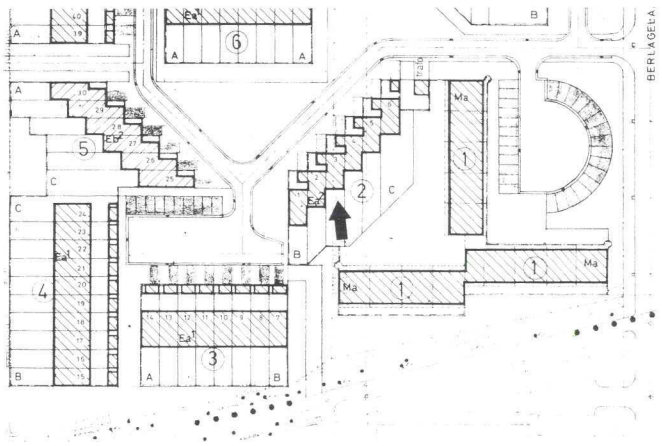

Detail van Bestemmingsplan ‚de Leyen Leyenseweg 2 juni 1975.' Verklaring: 1 betreft bejaardenwoningen; 2 t/m 6 deel van de premiekoopwoningen. Pijl is Iepenlaan 57.

Woningbouwvereniging was verantwoordelijk voor de bouw van de 69 woningwetwoningen (Hendrick de Keijserkwartier 1 t/m 33 en 2 t/m 90 en Berlagelaan 37 t/m 49). Het bouwplan voor laatst genoemde woningen was de vorige dag verzonden. De diensten Publieke Werken en Financiën zouden zich buigen over de kostprijsberekening. Verder werd vermeld dat de bouwplannen voor de atelier- en bejaardenwoningen akkoord waren bevonden door de provinciale Utrechtse Welstandcommissie. De heer Van Liefland (afdeling Huisvesting) merkte op dat hem bij de toewijzing van bejaardenwoningen, meermalen was gebleken, dat de aanwezigheid van een lift belangrijk is. Hij vroeg dan ook de te bouwen bejaardenwoningen van een lift te voorzien. Blijkens het verslag van **18 januari 1977** was de bouwvergunning voor de 24 bejaardenwoningen (tweede fase) verleend . De bouwaanvrage voor de 19 atelierwoningen (ook tweede fase) zou tijdens de eerstkomende vergadering van Gedeputeerde Staten behandeld worden, dit in verband met de afgifte van een verklaring van geen bezwaar ex artikel 19 van de Wet Ruimtelijke Ordening. Betreffende de 69 woningwetwoningen (derde fase) was ook een dergelijke aanvraag ingediend. Tijdens de vergadering werd ook al gesproken

over de realisering van de vierde fase, een plan betreffende 100 premiekoopwoningen (Bongerdlaan e.o.). Die woningen zouden komen te liggen ten noordoosten van de woningwetwoningen die tot de derde fase behoorden. In dat gebied lagen nog twee boerderijen, te weten de Voorst en Leyenoord. De pacht van laatstgenoemde boerderij zou ontbonden moeten worden. De werkgroep wenste een spoedige beslissing betreffende boerderij de Voorst. De meningen over al dan niet handhaving van de boerderij waren verdeeld. Er werd geopperd om, indien economisch en technisch uitvoerbaar, in de boerderij alleenstaanden te huisvesten. Ook zou er een groepspraktijk van huisartsen en tandartsen in kunnen worden ondergebracht. Uit het verslag van **30 augustus 1977** blijkt dat er al plannen waren betreffende de vijfde fase. Het betrof de bouw van woningen met meer woonlagen, geschikt voor alleenstaanden (J.J.P. Oudkwartier). Er was nog steeds geen besluit genomen betreffende de doortrekking van de randweg, in de plannen als T7 aangeduid. Men diende met de aanleg echter nog wel rekening te houden. In het verslag stond verder vermeld, dat er problemen waren gerezen betreffende de bouw van de 19 atelierwoningen. De heer Konter van woningbouwvereniging

Berlagelaan Experimentele woningen, 2006 (foto Hans Haan).

St. Joseph deelde mee, dat de huren onaanvaardbaar hoog zouden worden. Er was al overleg geweest met wethouder Bos. Ook zou men nog met architect Knoop in gesprek gaan betreffende de mogelijkheid de bouwkosten te verlagen. Men vreesde echter dat de architect niet graag wijzigingen in zijn 'geestesproduct' wilde aanbrengen. Ook de bouw van de 24 bejaardenwoningen bleek prijstechnisch moeilijkheden op te leveren. Er werd dienaangaande met een tweede aannemer onderhandeld. Voor wat betreft de bouw van de 69 woningwetwoningen (derde fase) was de verwachting dat men gauw zou kunnen beginnen. De heer Van der Lugt (dienst Publieke Werken) deelde mee dat het

Berlagelaan Keuzewoningen, 2006. (foto Hans Haan).

bouwrijp maken begin oktober gereed moest zijn. Betreffende de vierde fase (plan de Voorst) deelde de voorzitter mee dat het college besloten had de bouw van de 100 premiekoopwoningen in twee gedeelten te doen plaatsvinden. Het college wilde voorlopig nog niet tot ontbinding van de pacht overgaan van de in het gebied gelegen boerderij Leyenoord. Wel was inmiddels door de raad besloten dat boerderij de Voorst gehandhaafd zou blijven. De heer Van Liefland vroeg zich af of het wenselijk was het plan betreffende de premiekoopwoningen te splitsen. Er waren volgens hem voldoende gegadigden voor de te bouwen woningen. Bij splitsing zou men tweemaal de hele procedure moeten doorlopen betreffende artikel 19 van de Wet Ruimtelijke Ordening en hoogstwaarschijnlijk met twee aannemers en twee architecten te doen krijgen, iets wat ongetwijfeld prijsverhogend zou werken. Verschillende leden van de werkgroep waren het met hem eens. Na een uitvoerige gedachtewisseling meende de werkgroep er bij het college op te moeten aandringen ook de tweede serie van 50 woningen spoedig te realiseren. Betreffende de pachtontbinding diende men volgens de werkgroep contact op te nemen met de pachter, teneinde bij hem naar zijn ideeën voor de toekomst te informeren. De heer Konter (St. Joseph) achtte het gewenst om reeds in een vroeg stadium woningen toe te wijzen. Dan immers kon men onderzoeken wat de wensen van de kopers waren met betrekking tot de woninggrootte, woningtype etc. De werkgroep was het unaniem met hem eens. Voor bijzondere gevallen zou een bepaald percentage van de woningen buiten de toewijzing gehouden kunnen worden. Een nadere uitwerking van de inspraakprocedure was volgens de werkgroep geboden. De werkgroep zou het college dienaangaande adviseren. De stedenbouwkundige, de heer De Groot, gaf een toelichting op het bedoelde plan, genaamd naar boerderij de Voorst. Er was besloten af te zien van een aansluiting op de inmiddels verlegde Leyenseweg, dit gezien de

bochtige situatie vlak bij de spoorwegovergang. De heer Van der Lugt was niet gelukkig met het feit dat het hele gebied, waarin circa 100 woningen zouden worden gebouwd, slechts via één aansluiting op de Berlagelaan bereikbaar zou worden voor het autoverkeer. Dat zou wel eens tot overlast kunnen leiden voor diegenen die een woning zouden krijgen die vlak bij de aansluiting gesitueerd was. Hij vond het wenselijk ook een aansluiting te maken bij de Leyenseweg. De heer De Groot antwoordde dat die mogelijkheid besproken was. Men had er na ampele overweging van afgezien. Zo'n aansluiting zou moeten komen tussen de Jan van Eycklaan en de spoorwegovergang. Dat zou bij frequent gesloten spoorbomen ongetwijfeld problemen op leveren. Er was in het plan ook een speelterrein opgenomen. Dat terrein zou ook een functie krijgen voor de kinderen, die in de woningen van de derde fase (Hendrick de Keijserkwartier) zouden komen te wonen.
Bij de rondvraag stelde de heer Van de Lugt de vraag of het gebied waar de 69 woningwetwoningen zouden komen al dan niet als woonerf zou worden ingericht. Hij achtte dat wel wenselijk. Er zouden immers geen trottoirs worden aangelegd. De veiligheid van de voetgangers diende niet in het gedrang te komen. De Algemene Biltse Woningbouwvereniging zou zich hierover beraden.
Uit het verslag van **22 november 1977** bleek dat het college van B. en W. akkoord ging met het door de werkgroep gedane voorstel om de bouw van de circa 100 premiekoopwoningen kort na elkaar te laten plaats vinden. Het gebied waarin het eerste gedeelte was gepland was eigendom van de gemeente en was pachtvrij. Het gebied waarop de overige 50 premiewoningen moesten komen moest nog pachtvrij gemaakt worden. Er was inmiddels contact geweest met de pachter die onder zekere voorwaarden bereid was aan een pachtontbinding mee te werken. Betreffende de vijfde fase (J.J.P. Oudkwartier) werd tijdens de vergadering door de voorzitter

Berlagelaan Woningwetwoningen, 2006. (foto Hans Haan).

meegedeeld dat het college de mogelijkheid van een eventuele doortrekking van de T7 open wenste te houden. De stedenbouwkundige lichtte drie door hem vervaardigde plannen toe. Afgesproken werd de beslissing van burgemeester en wethouders dienaangaande af te wachten.

Het zal u na het lezen van een en ander duidelijk geworden zijn, dat er in de jaren 1974 tot en met 1977 veel vergaderd werd en er veel plannen werden gemaakt betreffende de Leyen. Ook voor wat betreft de naamgeving van wegen was dat het geval. De gemeenteraad nam daartoe op 28 augustus 1975 een besluit. De tien toen geprojecteerde wegen kregen de volgende namen: Prunuslaan, Goudenregenlaan, Berkenlaan, Magnolialaan, Elzenlaan, Eikenlaan, Iepenlaan, Esdoornlaan, Acacialaan en Haagbeuklaan. Het Hendrick de Keyserkwartier (derde fase) werd bij besluit van de gemeenteraad dd. 26 januari 1978 officieel benoemd. De bouw van de daaraan te bouwen woningwetwoningen riep weinig weerstand op. De bouw van de premiekoopwoningen had de gemoederen wel verhit. Naar aanleiding daarvan werden veel bezwaarschriften ingediend. Dat was de reden waarom er eind 1977 nog steeds geen officieel bestemmingsplan betreffende de Leyen was, al had de gemeenteraad dat in juni 1974 al goedgekeurd. Pas bij Koninklijk Besluit van 30 juni 1979 werden de vele ingezonden bezwaren niet-ontvankelijk en de beroepen ongegrond verklaard, waardoor het negatieve besluit, dat Gedeputeerde Staten van Utrecht op 1 oktober 1975 betreffende het bestemmingsplan De Leyen 1974 hadden genomen, werd vernietigd. Ik zal u over dat besluit en de verdere procedures in een volgende aflevering meer vertellen. Ook zal ik u dan verhalen hoe de bouwactiviteiten zich in de Leyen verder ontwikkelden.

Bronnen:

- **besluiten naamgeving wegen in het plan De Leyen van 28 augustus 1975 en 26 januari 1978.**
- **dossier 1.777.811.21, invoernummer 130, betreffende Bestemmingsplan De Leyen 1974 I, uitwerkingsplannen 1975-1982.**
- **dossier 1.777.811.22, invoernummer 37, betreffende de bouw van 165 koopwoningen in de Leyen, 1973-1976.**
- **dossier 1.778.53, invoernummer 371 betreffende agenda's en verslagen van de vergaderingen van de Werkgroep De Leyen, met bijlagen 1970-1987.**
- **informatie afkomstig uit de dossiers van de Stichting Samenwerkende Woningbouwverenigingen.**

COLOFON

De Biltse Grift is een uitgave van de vereniging Historische Kring D'Oude School
en verschijnt vier maal per jaar.

Redactie
Rob Herber hoofdredactie
Ard Barendsen redactie
Sietse Hamstra redactie
Loes Meijer-Ott lay-out
Corry van der Hoeven correctie

Hebt u kopij voor of vragen aan de redactie? Schrijf, bel of mail naar het *redactieadres:*
Tollenslaan 16, 3723 DH Bilthoven
e-mail: dbg@historischekringdebilt.nl
tel. 030 - 225 17 49

oplage: 680
losse nummer € 5,00
ISSN 0928 - 639 X

© 2007 Vereniging Historische Kring D'Oude School.
Zonder toestemming van de redactie mag niets worden overgenomen, op welke wijze dan ook.

Adressen van de Historische Kring D'Oude School

Secretariaat: Tollenslaan 16, 3723 DH Bilthoven
e-mail: secretaris@historischekringdebilt.nl / tel. 030 - 225 17 49
Voor zaken betreffende uw lidmaatschap: *Ledenadministratie* Hans Memlinglaan 51, 3723 WJ Bilthoven
e-mail: corryderooij@hetnet.nl / tel. 030 - 229 23 85
Website: www.historischekringdebilt.nl

Bestuur
José Cladder-Stinkens voorzitter
Tjitse Langerveld adjunct-voorzitter/evenementen
Marga Verschoor secretaris
Vera Rölkens penningmeester
Rob Herber redactie
Hans de Groot lid
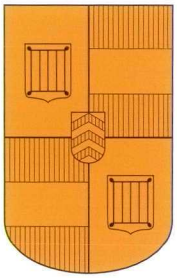
Het lidmaatschap van de vereniging
kost € 16,00 per jaar.
Rekening Postbank 30 06 83
Rekening Rabobank 3083 56 268